

نگاهی پیشینه تعمیر برخی از بناهای تاریخی اصفهان با در نظر گرفتن اسناد معارفی معماران

(۲)

دکتر پرویز ورجاوند

نهایت خوشحالی خواهد بود تا تمامی محققان و آگاهانی که به کم و کیف کار مرمت این آثار در آن سالها آشنائی دارند با ارسال مدارک و توضیحات لازم، نویسنده را از اشتباهاتی که ملاحظه میکنند باخبر سازند. باشد که این تذکرات در انجام يك تحقیق علمی مربوط به تاریخ تعمیر بناهای تاریخی ایران بکار آیند و مورد استفاده قرار گیرند.

تعمیرات مسجد شیخ لطف الله

مسجد شیخ لطف الله که در ضلع شرقی میدان شاه قرار دارد از نظر تناسب و شکل گنبد و همچنین از نظر نحوه تنظیم نور داخل و تزیینات از جمله آثار ارزشمند معماری دوران صفویه بشمار میرود. بنا بر کتیبه سردر مسجد که بقلم علیرضا عباسی خوشنویس معروف بخط ثلث با کاشی معرق سفید بر روی زمینه آبی نوشته شده سال بنای آن ۱۰۱۲ هجری قمری و سال پایان آن بنا بر کتیبه درون محراب ۱۰۲۸ بوده است^۱.

در مورد تعمیرات مسجد شیخ لطف الله شادروان استاد معارفی چنین میگوید:

بعد از انجام تعمیرات وسیع در مسجد شاه، نوبت به مسجد شیخ لطف الله رسید و کار مرمت آن در مرحله نخست از ۱۳۱۲

توضیح و تقاضا: نخستین بخش این مقاله زیر عنوان: «چگونه مسجد شاه از انهدام نجات یافت، یادی از معماری بزرگ شادروان استاد حسین معارفی» در شماره ۱۶۴ همین مجله بچاپ رسید. در مقدمه آن نوشته اشاره گردید که اساس این کار متکی است بر مصاحبه‌ای که چند ماه قبل از درگذشت شادروان معمار معارفی بدرخواست نگارنده توسط آقای مقدس باستانشناس جوان و با علاقه دفتر فنی سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران در اصفهان با آن مرحوم صورت گرفته است. در بخش اول فقط از مسجد شاه سخن بمیان آمد ولی در این نوشته تعداد ده اثر از بناهای تاریخی اصفهان مورد بحث قرار گرفته‌اند. در مقدمه هر بنا سعی گردیده تا به اختصار بسیار محل و سال بنا و برخی ویژه گیهای عمده آن معرفی گردد. در اینجا لازمست یادآور شویم که شرح اقدامات تعمیراتی انجام شده در این بناها فقط مربوط است به آنچه که به مباشرت معمار معارفی صورت پذیرفته است و خود او در مصاحبه‌اش بدان اشاره کرده است. کوشیده‌ایم تا هیچ چیز از متن مصاحبه او حذف نشود. بنا بر این اگر نکات مبهمی وجود دارد یا آنچه که نوشته شده با آنچه انجام گرفته تفاوت دارد با توجه به توضیحی که درباره اساس این نوشته داده شده نمیتواند مسئولیتی را متوجه نویسنده سازد. زیرا آنچه که عرضه میشود بر اساس يك بررسی تحقیقی و علمی صورت پذیرفته است. از اینرو برای نگارنده جای

تصویری از نمای سردر ورودی و گنبد زیبا و خوش ترکیب مسجد شیخ لطف‌الله

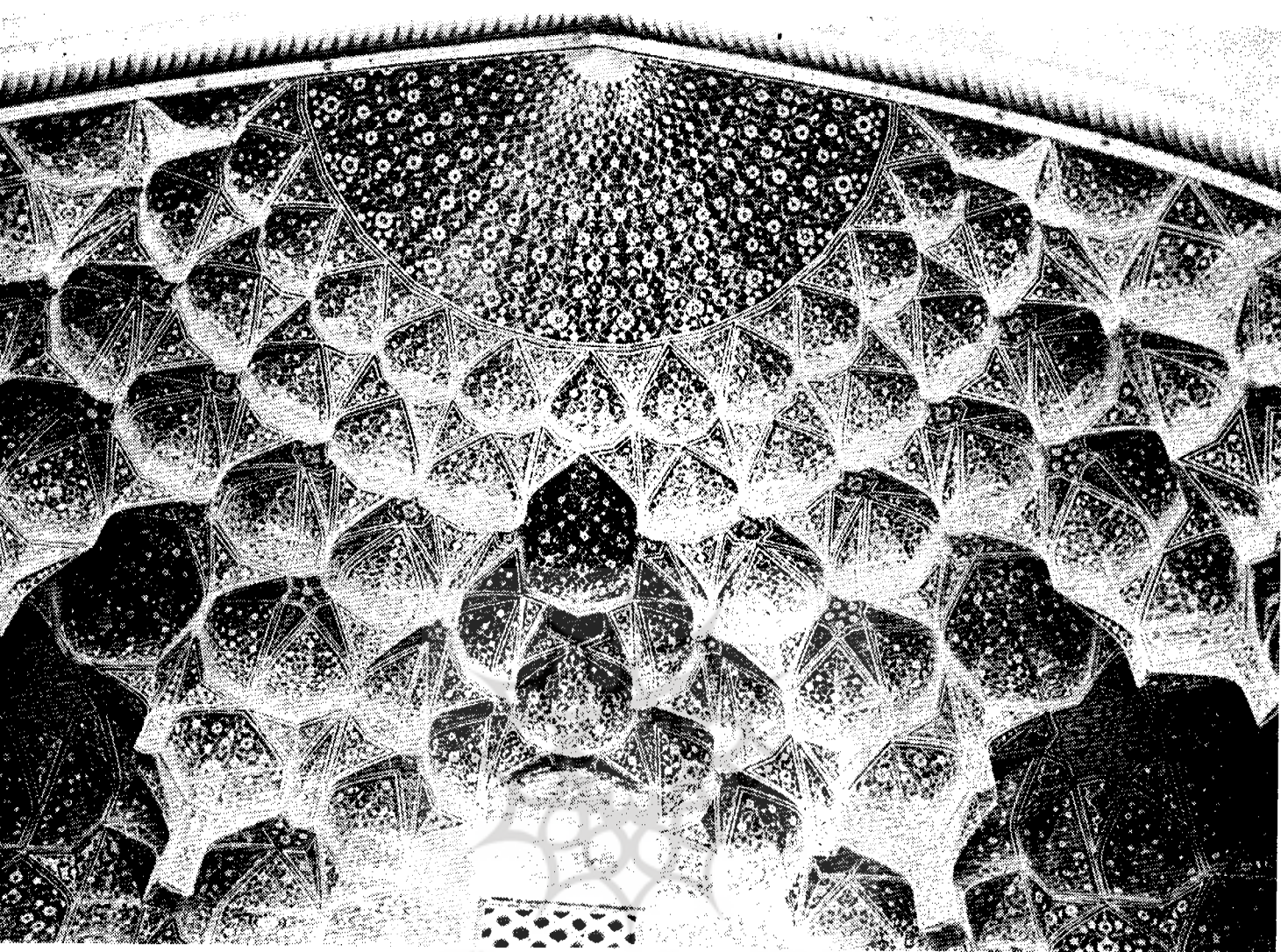
تا ۱۳۱۶ بطول انجامید و در محلهای زیر جریان یافت :

سفت کاری و تقویت بنا : وجود حوضخانه و تعدادی مستراح در قسمت شمال دالان مسجد ، موجبات خرابی شبستان زیر گنبد و دالان را فراهم ساخته بود چنانکه در طاق طبقه زیر دالان ترک‌هایی بعرض ۱۰ سانتیمتر و در طبقه دوم ترک‌هایی تا ۲۰ سانتیمتر ایجاد شده بود . این امر وضع خطرناکی را برای شبستان زیر گنبد بوجود آورده بود . در نتیجه اقدام اساسی برای برداشتن و برچیدن این واحدها انجام گرفت و بمنظور تقویت بنا چهارتا (هوی) قوی آجری در پشت دیوار شمال دالان گنبد زده شد .

استاد کار این قسمت مرحوم استاد غلامحسین معمار بود . در انجام این امر مرحوم صوراسرافیل کمکهای مؤثری میکند و مصالح لازم را فراهم میسازد . بابرچیدن حوضخانه و مستراحها با کسب اجازه از باستانشناسی دو قطعه پنجره مشبک سنگی مربوط به مقبره شاهزاده‌های زمان شاه صفی در مقابل ورودی سابق این دو واحد در دالان مسجد نصب میشود .

تعمیر کاشی‌ها : بعد از انجام تعمیرات اساسی مورد بحث ، کار مرمت کاشی‌کاریهای بنا آغاز میشود . قسمت‌هایی که کاشیهای آن تعمیر میگردند عبارتند از : طاقهای زیر دالان - شبستان زیر گنبد - رویه گنبد و گردنی آن ، در جریان مرمت کاشی‌کاریها ، ازاره زیر گنبد بوسیله کاشی‌هایی که در سرداب زیر مسجد انبار شده بود تزیین گردید . کاشیهای مزبور کاشی‌هایی بودند که در زمان ظل‌السلطان از قسمت جلوخان و سردر بنا برای تعمیر آنها پیاده کرده بودند و در این محل نگهداری میشد . با نصب کاشی‌های مزبور در ازاره شبستان زیر گنبد از انهدام آنها جلوگیری بعمل آمد و سالها بعد (۱۳۲۹ ش) که اقدام

۱ - گدار در جزوه اول از جلد دوم آثار ایران صفحه ۷۶ ضمن معرفی کوتاه مسجد شیخ لطف‌الله بوجود تاریخ دیگری اشاره میکند که در عین حال معرف برخی تعمیرات قبل از سال ۱۳۱۲ خورشیدی است . نوشته گدار چنین است : «آن قسمت از نمای آن که اکنون سفید است ابتدا کاشی‌کاری بوده و تاریخ آن سال ۱۰۱۱ هجری (۳-۲۱۶۰۲) میباشد ، قطعات کاشی‌کاری مزبور که سال تاریخ را در بردارد ده سال قبل در محراب شبستان زیرین مسجد نصب گردیده است» .

جزئیات تزئینات زیر نیم گنبد بالای سردر ورودی مسجد شیخ لطف‌الله، شمشه و مقرنس بندیهای کاشی

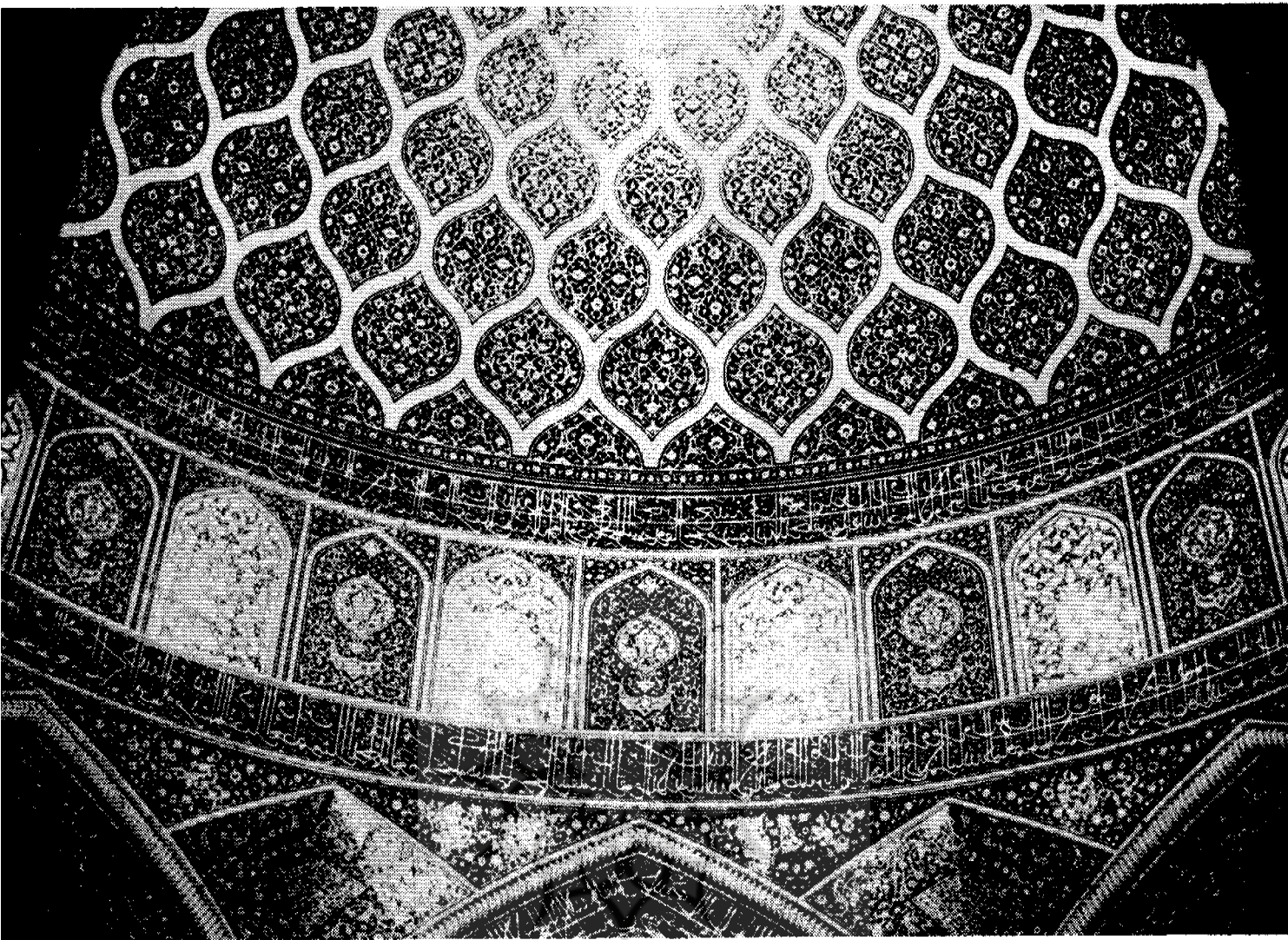
رتال جامع علوم انسانی

بود و بنظر میرسد که در جریان جنگ جهانی سربازان بعنوان تفریح بسوی آن تیراندازی کرده باشند و سرنگوش ساخته باشند؟! باری گوی مزبور به مسگرها سپرده شد و پس از تعمیر و کشیدن روکش طلا بار دیگر در جای خود نصب گردید.

تعمیر جلوخان و سردر: در دنبال تعمیرات قبلی در سال ۱۳۲۹ کار تعمیر واحدهای جلوخان و سردر مسجد بانجام رسید. در این قسمت اطاقها و ایوانهای دوطرف سردر تعمیر اساسی شد و با انجام کلاف کشی آهنی نسبت به تقویت این واحد اقدام گردید و سپس چنانکه در بالا گفته شد با صرف وقت و دقت کافی طراحی و ساختن کاشیهای فروریخته جلوخان و سردر

به تعمیر سردر و جلوخان گردید از طرح و نقشه کاشیهای مزبور و کاشیهای زیر گنبد برای تهیه کاشیهای سردر و جلوخان استفاده شد. در جریان تعمیر کاشیهای روی گنبد و گردنی آن کوشش شد تا کاشیهای سالم در جای خود ثابت بمانند و قسمتهای فرو ریخته ساخته و نصب شود.

گوی بالای گنبد: در جریان پاک کردن سطح روی گنبد و خاکبرداری برای سبک کردن آن و بالاخره قالب گیری از گنبد بمنظور تکمیل کاشیهای فروریخته، گوی چهارمتری بالای گنبد در زیر آوار خاک بدست آمد. این گوی بعلت تیراندازیهای فراوان سرنگون شده بود. جهت تیرها همه از طرف عالی قابو

تزئینات کاشی کاری فضای داخلی شیستان گنبددار مسجد شیخ لطف الله . در این تصویر کتیبه های ساقه گنبد ، بخط ثلث با کاشی سفید معرق بر روی زمینه لاجوردی به قلم علیرضا عباسی هنرمند بزرگ عهد صفوی دیده می شود

مسمی پرست و استاد نصرالله رفائیل بوده است. کار سنگ گذاریها و برپا داشتن چوب بستها بمعهد مرحوم استاد یحیی نجار بود .

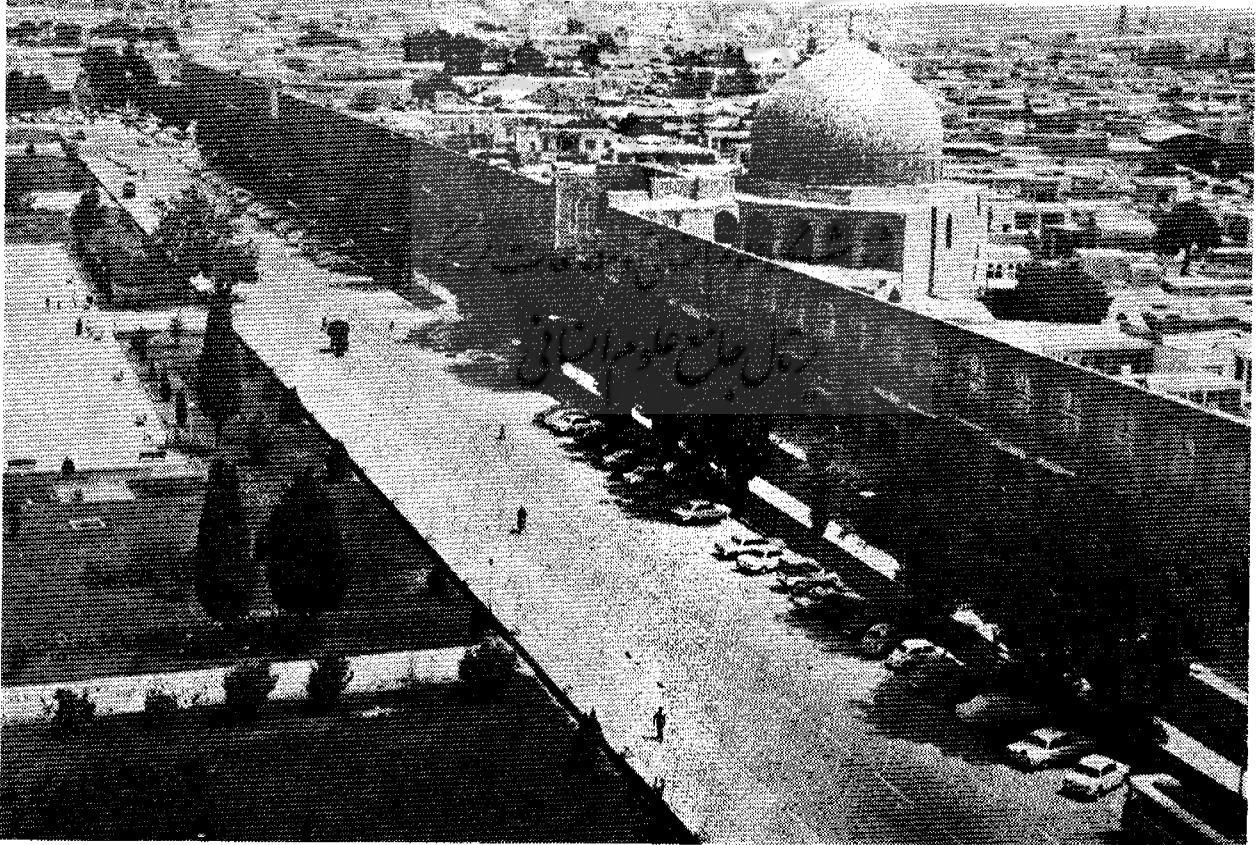
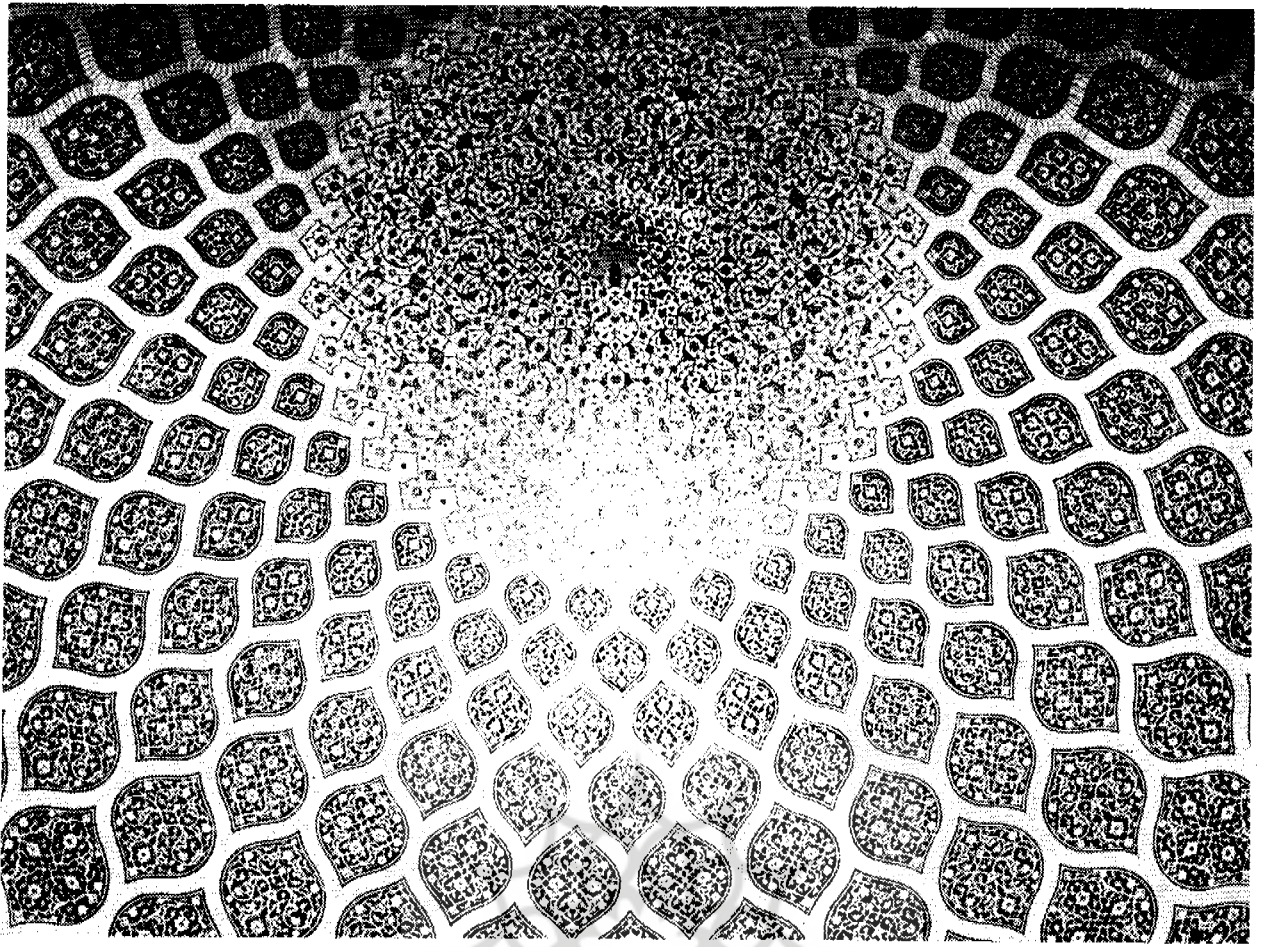
مسجد و مناره علی

مسجد علی در مجاورت هارون ولایت قرار دارد و بنای آن به دوران صفویه مربوط میشود . در محوطه مسجد یکی از جالبترین مناره های کهن اصفهان قرار دارد که هیچگونه ارتباطی با بنای مسجد ندارد و بر اساس نوشته سیاحانی چون «پیترو دلاواله» و شاردن به عبارتی جزء مجموعه هارون ولایت بوده است. در مورد زمان بنای مناره علی «هایرون بمنت اسمیت»

انجام گرفت و بر روی کار نصب شدند. سنگهای کف دالان که همه کتبه شده بود با سنگ معروف «کروندی» فرش شد و سنگفرش جلوخان مسجد نیز انجام گرفت و به این ترتیب مسجد شیخ لطف الله که یکی از نمونه های ارزشمند هنر معماری دوران صفویه در اصفهان است از ویرانی نجات یافت و جلوه دیرین خود را بازیافت .

استاد کارانی که در مرمت مسجد شیخ لطف الله نقشی بر عهده داشته اند :

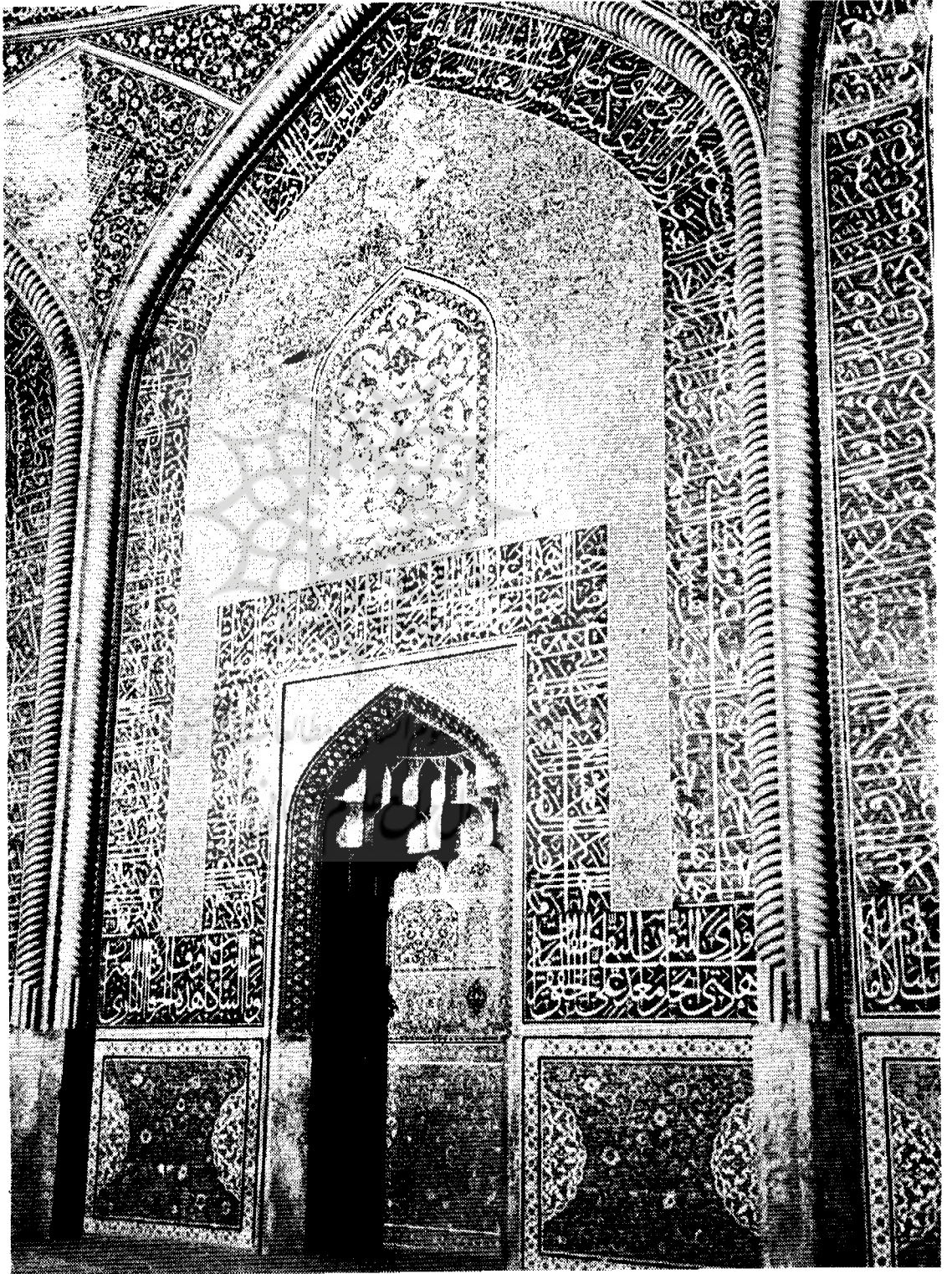
طراحی خطوط و کتیبه ها و کاشیها بمعهد میرزاعلی

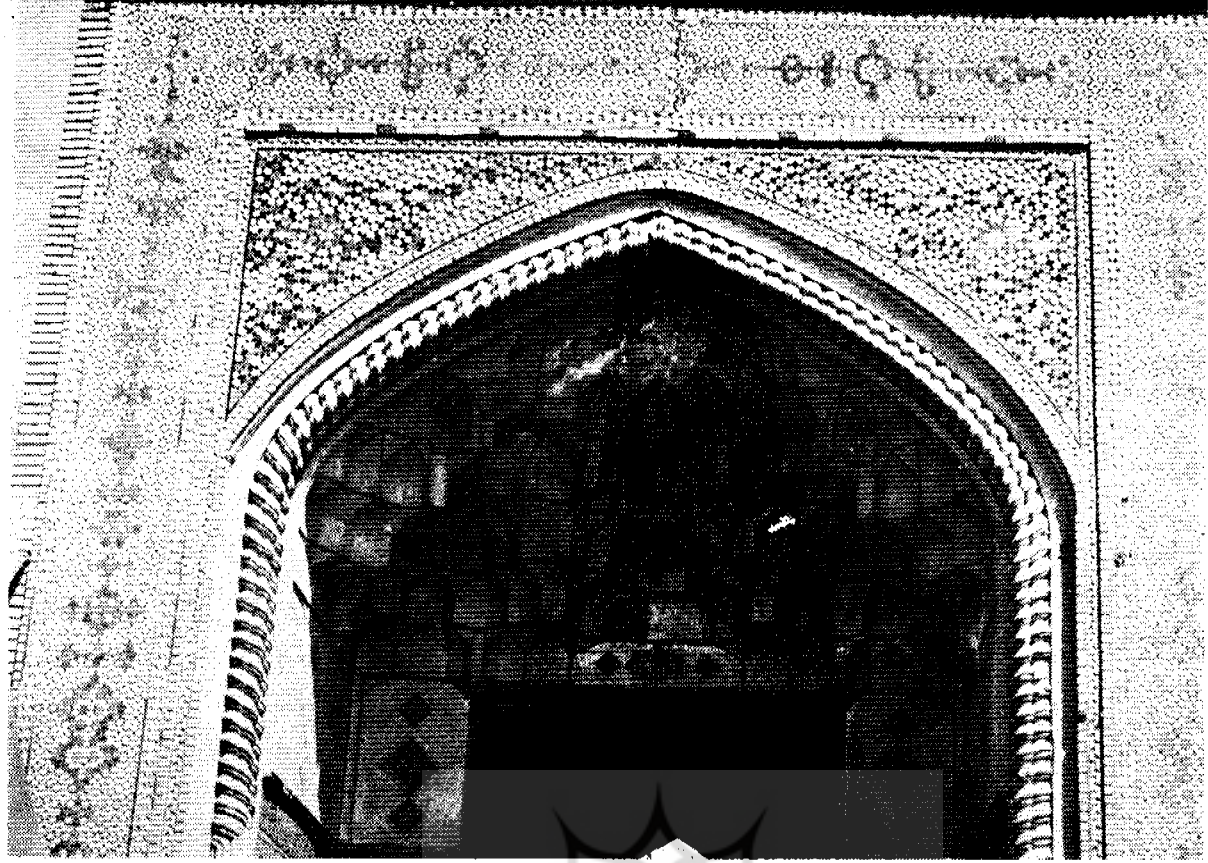

صفحه روبرو :

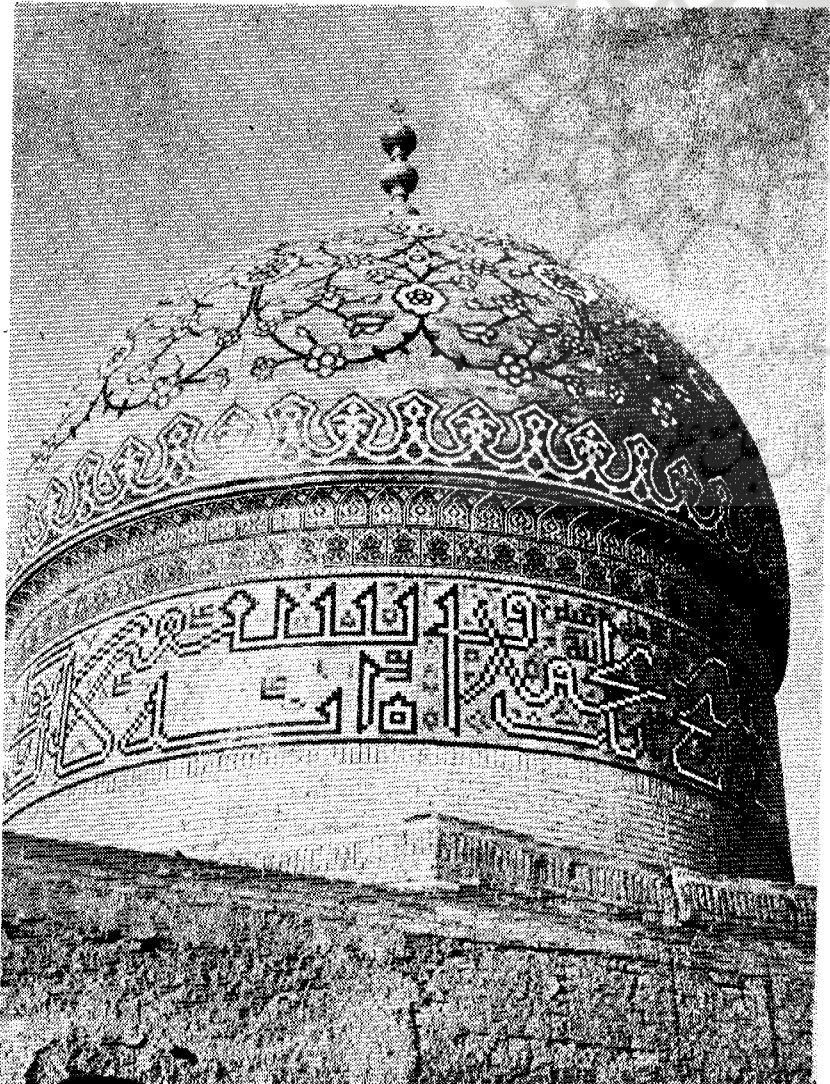
راست بالا - تزئینات زیبای زیرگنبد مسجد شیخ لطف‌الله
راست پایین - منظره‌ای از میدان نقش جهان . درجانب شرقی میدان ،
نمای مسجد شیخ لطف‌الله با گنبد زیبا و خوش ترکیب آن دیده می‌شود

پائین : محراب زیبای مسجد شیخ لطف‌الله و کتیبه‌های اطراف آن

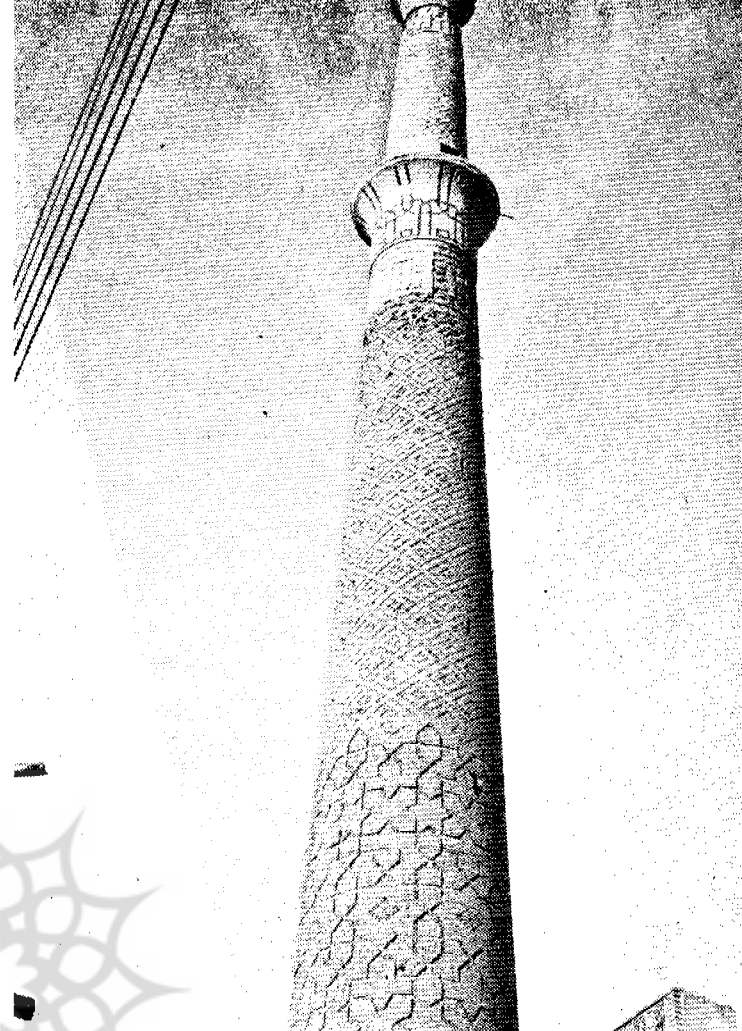
سردر مسجد علی

درب امام - گنبد

منار علی - واقع در گوشه شمال غربی مسجد علی (ارتفاع ۴۷٫۸۵ متر - قطر پایه ۶ متر)

منار علی - تزئینات جالب آجری بدنه مناره و تعلیکی بالای آن

بنا بشرح زیر صورت گرفت :
واحد شرقی که بعلت مجاورت بامستراحها و محل گندآب
بشدت لطمه دیده بود با حفظ نمای داخلی نوسازی شد. به این
ترتیب که در سراسر طول مسجد دیواری با ارتفاع ۲ متر از نو
بنا گردید .

طاقهای بالا که ویران شده بود همه باردیگر پوشش شده
دیوارهای دو جانب شبستان که بعلت رطوبت بسیار قابل نگهداری
نبود ، برداشته شد و از نو ساخته شد.

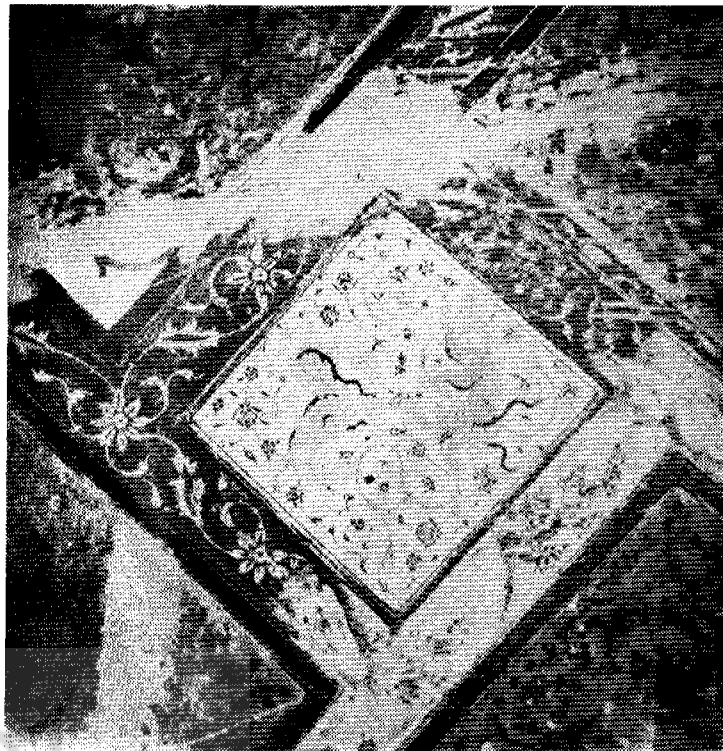
مرمت منار : قسمت بالای منار در وضع بسیار بدنی قرار
داشت و قسمتهای پائین نیز در حال فرو ریختن بود . از اینرو
اطراف آن چوب بست و با دقت به گونه‌ای که امروز می بینید
مرمت گردید .

۲ - جزوه دوم از جلد اول آثار ایران - ترجمه سید محمدتقی
مصطفوی - تهران ۱۳۱۶ ، صفحه ۱۷۳ .

آنرا با قید احتیاط به عهد سلجوقی نسبت میدهد و در این باره
مینویسد : « . . . تاریخ منار بعقیده اینجانب در ربع دوم یا
سوم قرن ششم هجری واقع میشود با قید این احتیاط که ممکن
است بنای آن بقرن هفتم یا اوایل قرن هشتم هجری نیز نسبت
داده شود»^۳.

در اینجا بدون آنکه بخواهیم وارد بحث بنیادی بشویم
لازم است یادآور شویم که با توجه به نوع آجرکاری و تلفیق
آن با کاشی فیروزه‌ای و خط کتیبه‌های آن میتوان آنرا به عهد
سلجوقی نسبت داد .

تعمیرات مسجد و مناره علی : شادروان استاد معارفی
در باره مرمت این دواتر چنین میگوید : مسجد علی و منار آن
در قسمتهای بسیار دچار خرابی شده بود از اینرو مرحوم همدانیان
برای انجام تعمیرات لازم در قسمت ناسازی و سردر مبلغ سی
هزار تومان کمک در اختیار گذارد و کارهای تعمیراتی در این

هارون ولایت - بخشی از گچ‌بری زیبا و جالب بنا که در جریان تعمیرات سال گذشته از زیر تزئینات ناموفق مربوط به سالهای گذشته بیرون آورده شده است

هارون ولایت

هارون ولایت بقعه‌ایست از آثار دوران صفویه که بر اساس کتیبه موجود در آن در سال ۹۱۸ هجری قمری بنا شده است. ولی وجود افسانه‌های مختلف از یکسو و احترامی که مسیحیان و یهودیها نیز برای این محل قائل هستند، از سوی دیگر اظهار نظر قطعی در مورد زمان بنا و بخصوص انتساب آن به شخصیت شناخته شده معینی را دشوار میسازد. در مورد ارزش معماری این اثر میتوان گفت که بیش از هر چیز تزئینات کاشیکاری سردر سمت حیاط آن دارای اهمیت خاص است و از جمله نمونه‌های زیبای کاشیکاری ایران بشمار میرود.

شادروان معارفی درباره تعمیرات انجام شده در این بنا چنین گفته است:

رواق - پی‌های رواق که بیشتر خشتی بود وضع بسیار نامناسبی داشت از اینرو بعد از پیاده کردن کاشیهای باقیمانده روی ازاره، پی‌بندی تمامی رواق انجام گرفت و دوباره کاشیها در جای خود نصب شدند. طاق ویران شده رواق نیز بار دیگر زده شد.

گنبد - کاشی‌های گنبد و ساقه آن تمامی متلاشی و از بین رفته بود. از اینرو باقیمانده آنها جمع‌آوری و در پائین تخمیر تهیه و کاشی‌ها با طرح اولیه روی تخمیر ساخته شد و سپس روی ساقه و خود گنبد نصب گردید. پاگرد اطراف گنبد که در اثر فشار بار فرورفتگی پیدا کرده بود، برچیده و از نو ساخته شد. واحدهای قسمت شمال شرقی که بشدت لطمه دیده بود بطور اساسی مرمت شد چنانکه فقط نمای داخل بنا حفظ گردید و دیوار خارج طرف کوچه بکلی برچیده و به گونه نخستین آن از پایه بازسازی شد.

کاشیهای سمت غرب فضا که مخروبه شده بودند تعمیر و کاشیکاری زیرسقف‌ها و پشت بغل‌ها مرمت گردید.

دیگر تعمیرات این بنا: چنانکه در آغاز این نوشته یادآور شدیم قصد ما بر این نیست تا کلیه اقدامات تعمیراتی را که در بناهای مورد بحث از دیرباز تا کنون انجام گرفته بر شماریم بلکه تنها به ذکر مطالبی میپردازیم که در مصاحبه با شادروان معارفی بدانها اشاره شده و مربوط است به تعمیراتی که در دوران خدمت او در بناهای تاریخی اصفهان صورت پذیرفته است. ولی در اینجا بی‌مناسبت نمیدانیم به این مطلب اشاره کنیم که

مرمت شده و نسبت به خارج ساختن کلیه نقاشیهای دیواری نمای خارجی و اطاقهای واقع در گوشواره‌های آن بوسیله هنرمندان و تکنیسین‌های آن دفتر اقدام گردیده به گونه‌ای که امروز این اثر را می‌توان یکی از جمله کارهای جالب مربوط به مرمت بناهای تاریخی بشمار آورد.

سردر مزبور نخست بخاطر ایجاد یک فضای معماری متناسب در اطراف میدان نقش جهان همزمان با ایجاد سردر ورودی مسجد شاه در برابر آن برپا میگردد. سال پایان بنا اثر ۱۰۲۶ هجری قمری است.

در پشت این سردر در سال ۱۰۲۹ هجری قمری بازار بزرگ و جالب شاهی بنام «قیصریه» بنا میگردد. شاردن این بازار را «بزرگترین و باشکوهترین بازارهای اصفهان» دانسته است.^۴ «اولناریوس» درباره رونق این بازار مینویسد: «گراگترین پارچه‌ها و اجناس تمام کشور را در آنجا می‌فروختند و بقدری

در چند سال اخیر بخصوص طی سالهای ۱۳۵۳ و ۱۳۵۴ اقدامات قابل ملاحظه‌ای در زمینه مرمت این بنا بخصوص تزئینات آن، توسط دفتری فنی سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران در اصفهان صورت پذیرفته است.

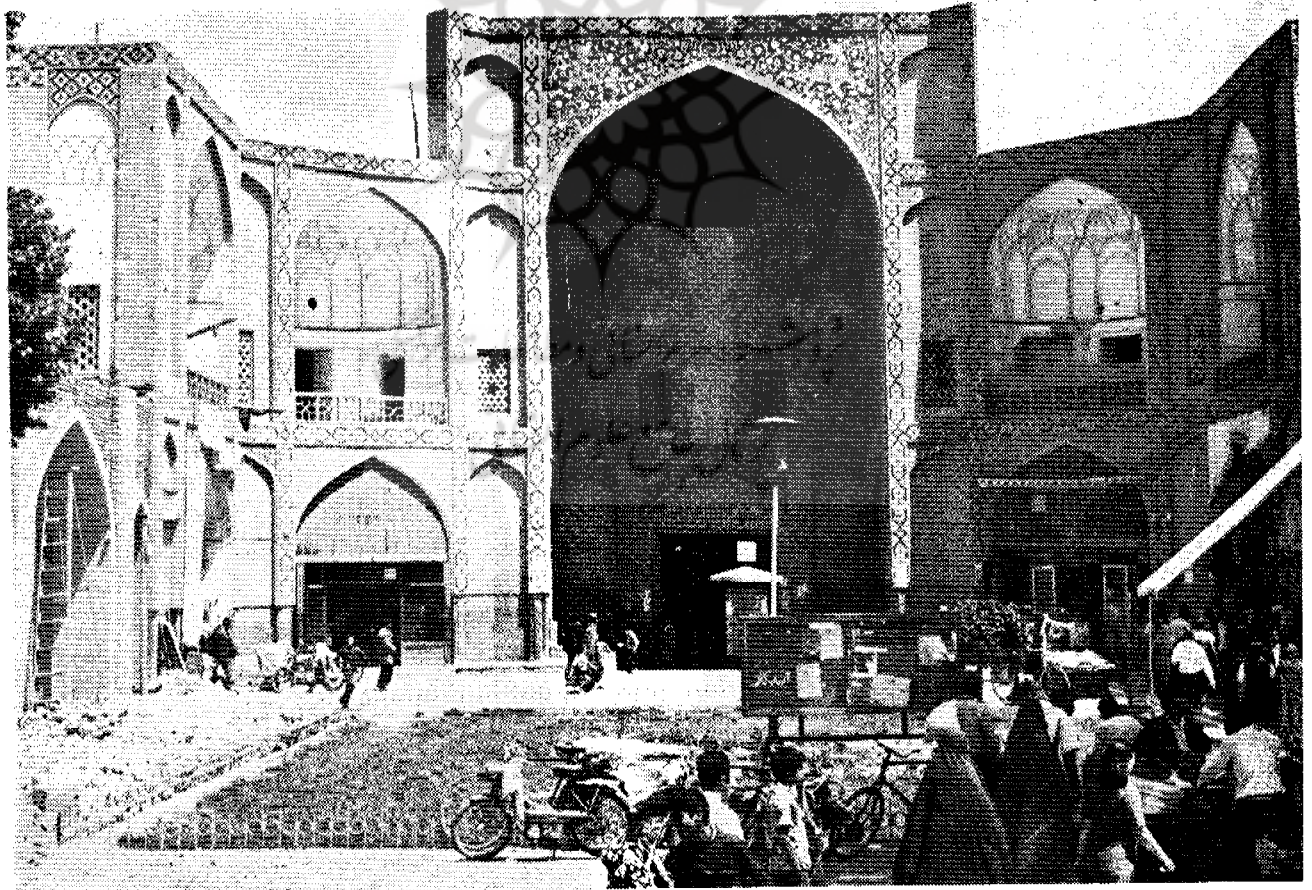
این اقدامات بیشتر مربوط میشود به خارج ساختن نقاشی‌های جالب دوره صفویه از زیر دوده غلیظ و دوغ آب گچ مربوط به تعمیرات سال ۱۳۶۳ هجری قمری. همچنین هنرمندان و تکنیسین‌های دفتری فنی با دقت و حوصله کافسی میکوشند تا طرحهای جالب دوره صفویه را که در دوران قاجار با رنگهای غلیظ و قلم‌گیریهای کلفت و نامتناسب، زیبایی و لطف خود را از دست داده‌اند بوضع نخستین خود بازگردانند.

سردر قیصریه

قبل از آنکه به گفته‌های شادروان معمار معارفی درباره تعمیرات این محل اشاره کنیم لازمست یادآور شویم که در طی چند سال اخیر، سردر مزبور بوسیله دفتری فنی سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران در اصفهان با دقت و حوصله خاصی

۳ - جلد هفتم شاردن صفحه ۳۵۹.

سردر قیصریه

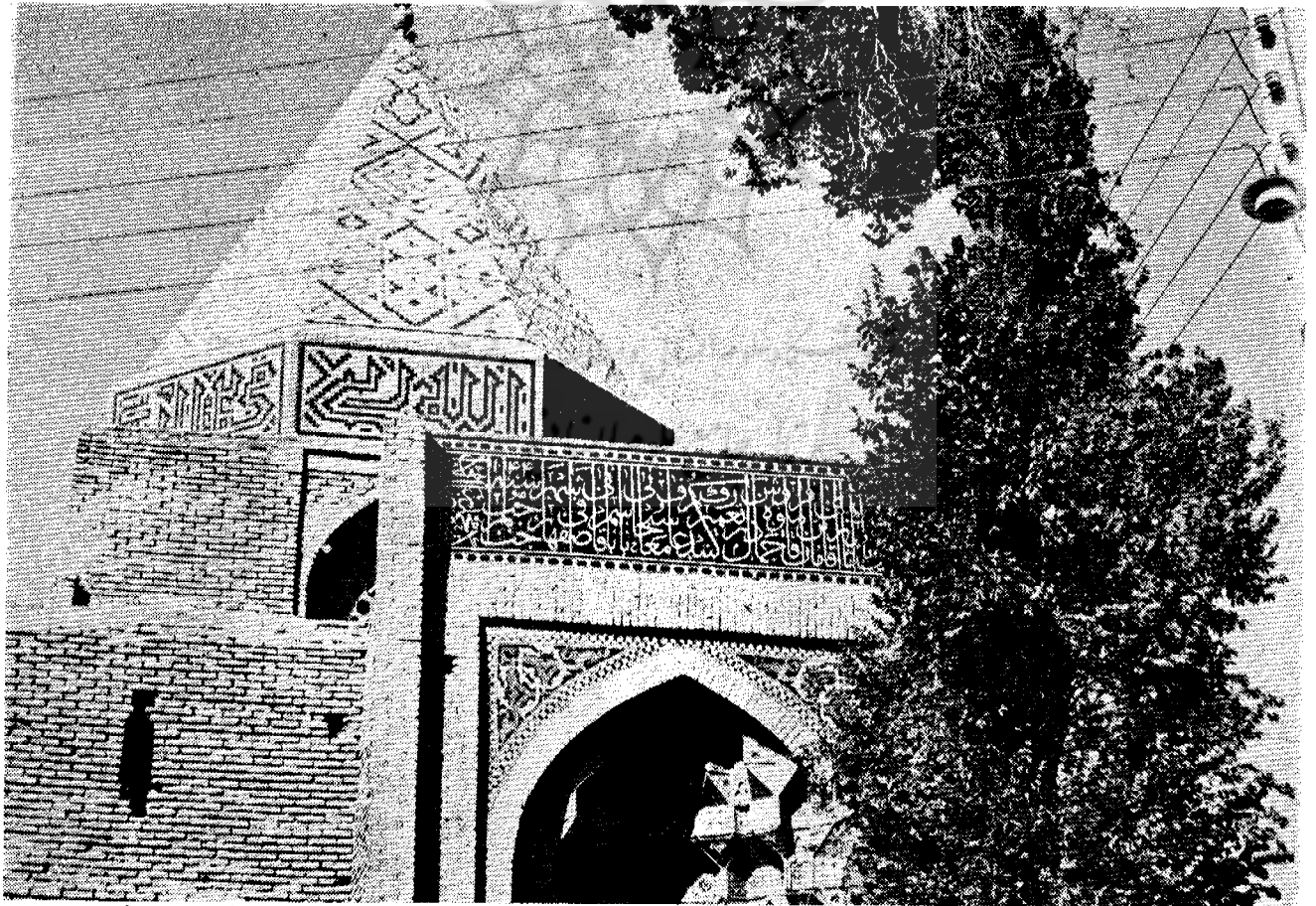
در عقب طاق بزرگ نمای سردر و بر دیوارهای بالا و طرفین درب بازار یکی از جنگهای شاه عباس کبیر با ازبکان نقاشی شده است و در بالا و پائین صورت اروپائیان را کشیده اند که زن و مرد سرمیزگرد آمده جام باده در دست و بعیش و عشرت مشغول و سر مست اند»^۵.

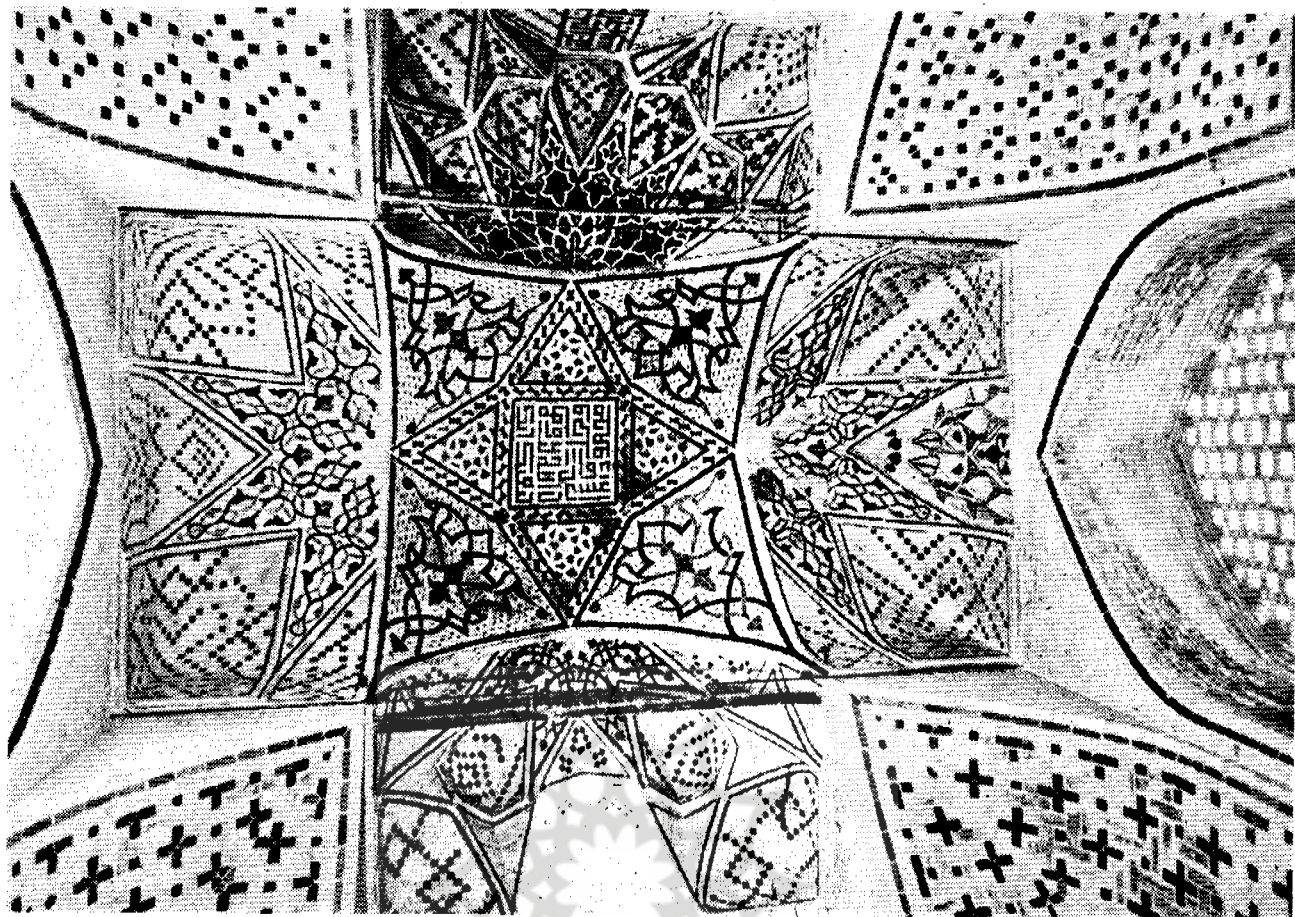
تعمیرات سردر قیصریه : شادروان استاد معارفی درباره تعمیرات این اثر چنین گفته است :
در جلو خان بازار محلی که در حال حاضر بازار کفاشهاست، مردم دست به دخل و تصرفهایی زده و پله ساخته بودند. این محل پس گرفته شد و راه پلکان بام سردر قیصریه تعمیر گردید. طاقهای طبقه سوم که خراب شده بود تعمیر گردید و پی‌های سردر مرمت و نماسازی جلو خان و جز ویران شده آن و کاشیکاری پشت بغل‌ها بمرحله اجراء درآمد.
طاقهای بازار از قیصریه تا چارسوق کلاف‌کشی آهنی شده سقف آن مرمت گردید.

دکانه‌های مختلف و فراوان با هر گونه متاع در این مکان وجود داشته است که نادرترین اشیاء دنیا در این بازار پیدا میشد»^۴.
بر روی پشت‌بغل سردر قیصریه تصویر جالبی نقش بسته که امروز آنرا نشانه و سمبل شهر اصفهان میدانند. گدار درباره این نقش در ضمن توصیف تزیینات سردر به نقل از شاردن چنین مینویسد :

«سردر مزبور با کاشیکاری معرق بسیار نفیس آراسته شده، موضوع عمده تزیینات تصویر برج قوس است، چون تمام مؤلفین مشرق‌زمین در ذکر ساعت‌احداث شهرها دقت دارند و از طرفی ایجاد شهر اصفهان را در برج قوس میدانند لذا شکل ستاره قوس را بر روی نمای قصر و بازار شاهی نموده‌اند لکن خاوریان مانند ما قوس را بصورت نیمه‌آدم و نیمه اسب نمیکشند بلکه ستاره مزبور را بشکل نیمه انسان و نیمه ببری که دمش مار بزرگی است و ستاره قوس پیکانی بدهان آن مار میاندازد ترسیم می‌کنند.

تصویری از سردر ورودی و گنبد هشت ترک هر می بقعه باباقاسم از بناهای قرن هشتم هجری

مدرسه باباقاسم

معارفی از نظر نشان دادن میزان بی‌توجهی برخی از مردم به بناهای تاریخی نیز می‌تواند نمونه گویائی باشد.

گدار درباره این بنا بعد از اشاره به نوشته شاردن چنین مینویسد: «این شخص (باباقاسم) یکی از پرحرارت‌ترین حامیان مذهب اسلام بوده و شهرت او نیز از این بابت است. ایرانیان اطمینان میدهند اگر کسی شاهد کاذبی را باین زیارتگاه ببرد و او در آنجا سوگند دروغ یاد کند بمرگ مفاجات مبتلا گشته امعاء واحشاء وی بیرون خواهد ریخت و چون هیچ یک از مسافری دیگر اصفهان تا آنجائیکه اقلای اینجانب اطلاع دارم از این بنای کوچک دلربا صحبتی نداشته‌اند تصور می‌رود همین حرف بوده است که در طی قرون متمادی به در مسافری اصفهان

نقاره‌خانه بالای سردر را که مردم کرایه داده بودند تخلیه گردید.

در همین زمان نقاره‌خانه دوم که در نیش بازار صرافها بود بعلت لطمه شدیدی که دیده بود ویران گردید.

مقبره باباقاسم

بقعه باباقاسم در کوچهای بهمین نام در غرب خیابان هاتف و بافاصله حدود پانصد متر از مسجد جامع در کنار مدرسه امامیه قرار دارد. از یاد نبریم که قصد ما از نوشتن این مطلب و مقاله قبلی گذشته از نشان دادن تلاشها و کوششهای معمار معارفی در زمینه حفظ و مرمت این آثار، به گونه‌ای نیز بیان و شرح کارهای انجام شده در هر یک از این بناها بمنظور ثبت در پرونده تاریخی و فنی آنها میباشد. از اینرو جا دارد تا در اینجا به قسمتی از نوشته مرحوم گدار درباره این بنا قبل از اینکه کارهای تعمیراتی بر روی آن صورت پذیرد اشاره کنیم. این نوشته گذشته از نشان دادن وضع این بنا قبل از مرمت‌های مورد بحث معماری

۴ - - جلد اول اولتاریوس صفحه ۵۳۶ .
 ۵ - جزوه اول - جلد دوم آثار ایران ترجمه به فارسی توسط آقای سیدمحمدتقی مصطفوی ۱۳۱۸ شمسی ، تهران صفحه ۹۲ .

اثر خود را بخشیده است، اما آنچه که راجع بخود اینجانب است بخاطر دارم مقبره مزبور تا سال ۱۳۰۷ (۱۹۲۸ میلادی) طویله الاغ عطار محاور بود.

این بنا را در سال ۷۴۱ (۱ - ۱۳۴۰ میلادی) سلیمان ابوالحسن طالوت نام دامغانی بر روی آرامگاه استادش باباقاسم اصفهانی که از علماء ربّانی بوده ساخته است و بعد در سال ۱۰۴۴ (۵ - ۱۶۳۴) بتوسط آقاخان پسر آقا جلال میوه فروش تعمیر گردیده است. امروزه قبر باباقاسم که از اهل سنت بوده محو گشته الاغ عطار را نیز از آنجا بیرون کرده اند و در این مکان جز مقبره محقری که تاریخ آن ۹۸۵ هجری و متعلق به پهلوان میرزا علی پسر استاد حیدر فوطه باف است چیز دیگری دیده نمیشود لکن خود بنا یکی از خالص ترین نفائس معماری ایرانی بوده و این گوهر گرانبها از آثاری است که حفاظت و نگهداری آن برای تاریخ صنایع کشور حائز اعلی درجه اهمیت است»^۶.

تعمیرات انجام شده :

گدار گذشته از اشاره ای که به نحوه بی توجهی مردم باین اثر در نوشته خود کرده به تعمیرها و تغییراتی که در این بنا بر حسب کتیبه های موجود صورت گرفته اشاره میکند ولی درباره وضع نامساعد بنا و نیازهای تعمیراتی آن مطلبی نمیگوید. اما در این باره گفته های شادروان معمار معارفی در بیان کارهای تعمیراتی خود در بنا روشن کننده است.

- پی بندی بنا از داخل انجام گرفت، دیوار غربی (طرف کوچک) با ایجاد «هو» های کوچک در داخل آن تعمیر شد. بمنظور خشک کردن دیوارها که تمامی غرق در رطوبت بود ناکش ها بالا آورده شد. شکستگی طاق بقعه تعمیر و سپس کاشیکاریهای داخل آن مرمت گردید. سپس پاگرد گنبد در روی بام تعمیر گردید و از روی پاگرد به مرمت ساقه گنبد پرداخته شد و گنبد به شکل اولیه (هشت ضلعی) پی بندی و کاشیکاری ساقه و بالهای گنبد بوسیله استاد رزاق انجام گرفت.

مدرسه امامیه

مدرسه امامیه با فاصله یک کوچه باریک در غرب مقبره باباقاسم قرار دارد. بنای مدرسه امامیه که در گذشته بنام مدرسه باباقاسم نیز شهرت داشته است با توجه به کتیبه بنای مقبره باباقاسم باید جزء مجموعه بناهایی باشد که توسط سلیمان ابوالحسن طالوت الدامغانی شاگرد فقیه معروف باباقاسم اصفهانی در قرن هشتم و حدود سال ۷۲۵ ساخته شده است.

مدرسه امامیه با طرح چهار ایوانی و دو طبقه ساخته شده است.

- شادروان معمار معارفی درباره تعمیرات انجام شده در این بنا در مصاحبه خود چنین بیان داشته است :

سالتها پیش در کنار مدرسه امامیه حمامی ساخته شده بود

که سطح آن بلندتر از سطح مدرسه بود. چاههای فاضلاب حمام در جلو خان مدرسه که بنام جلو خان میرزا امین معروف است قرار داشت. بهمین دلیل بر اثر رطوبت حاصل از این چاهها سردر دالان مدرسه خراب شده و بگنبد جنوبی نیز لطماتی وارد ساخته بود. از اینرو نخست به پی کنی پرداخته و از کف چاهها نیز پائین تر رفته سپس گنبد را روی چوب کرده و پی بندی اساسی انجام گرفت. بعد پی بندی دیوارهای دالان انجام و طاقهای آن تعمیر و برخی از چشمه طاقها دوباره زده شد. برای نجات سردر از سطح کف چاهها پی بندی آغاز گردید و سردر و طاقهای پشت آن مرمت گردید.

پی غربی ایوان بزرگ شمال نشست کرده بود و طاق در وضع نامناسبی قرار داشت از اینرو پس از تنگ گذاردن طاق نسبت به پی بندی ایوان اقدام و سپس طاق از زیر و رو تعمیر گردید و پشت بام آجر فرش شد.

سنگهای ازاره غرفه های اطراف صحن تعمیر و بجای خود نصب شدند. کاشیکاری و قطار بندی ایوانهای غرفه های اطراف تعمیر گردید. غرفه های طبقه بالا نیز مرمت گشت.

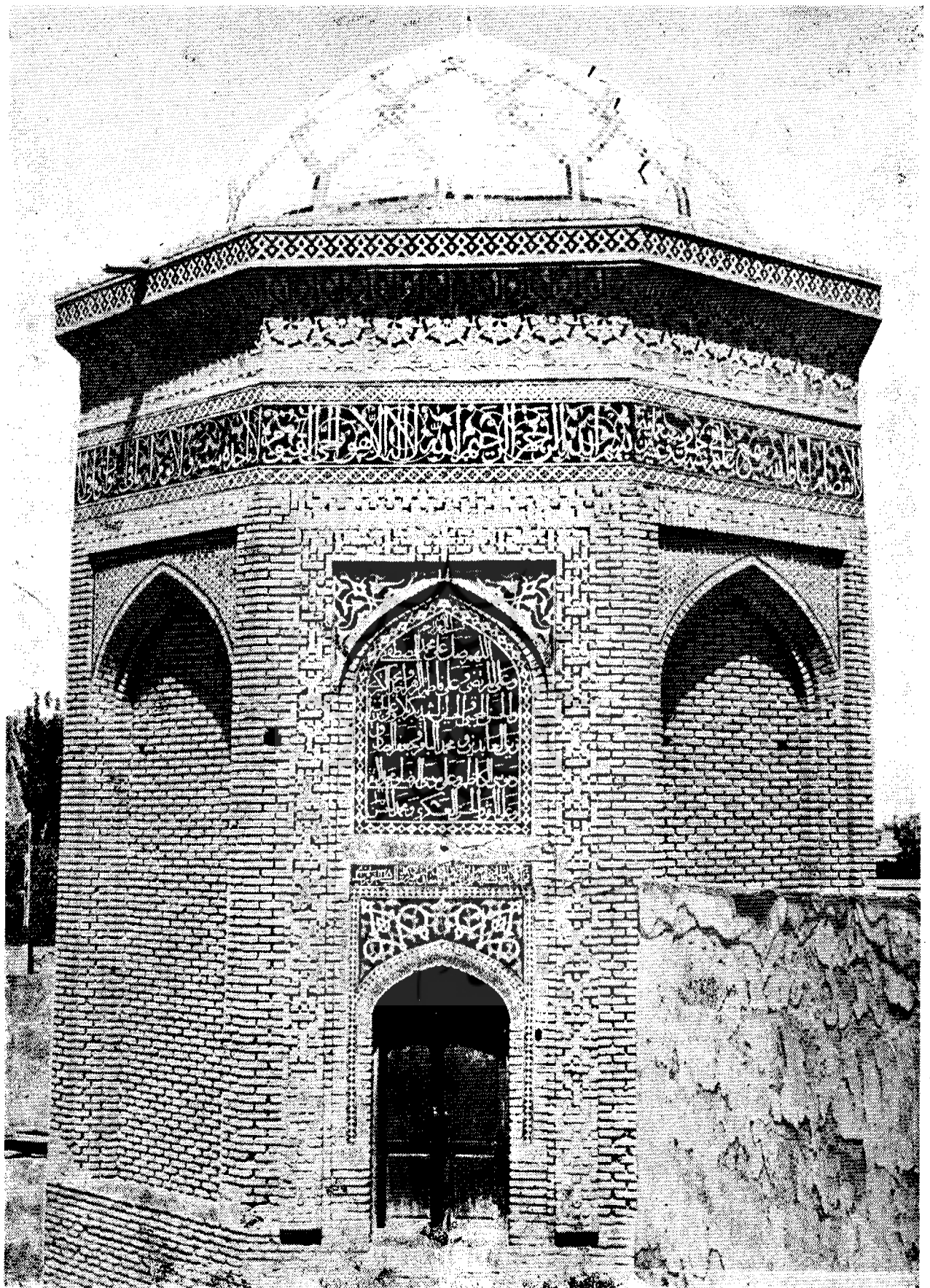
امامزاده جعفر

امامزاده جعفر بنائی است مربوط به اوایل قرن هشتم که در غرب خیابان کنونی هاتف و مقابل کوچه امامزاده جعفر قرار دارد. برجی است با طرح هشت ضلعی و نمای آجر کاری. سقف بیرونی بنا در اصل هر می شکل بوده که امروز نشانی از آن در دست نیست و پوشش زیرین آن بصورت گنبد کم خیزی بر جای می باشد.

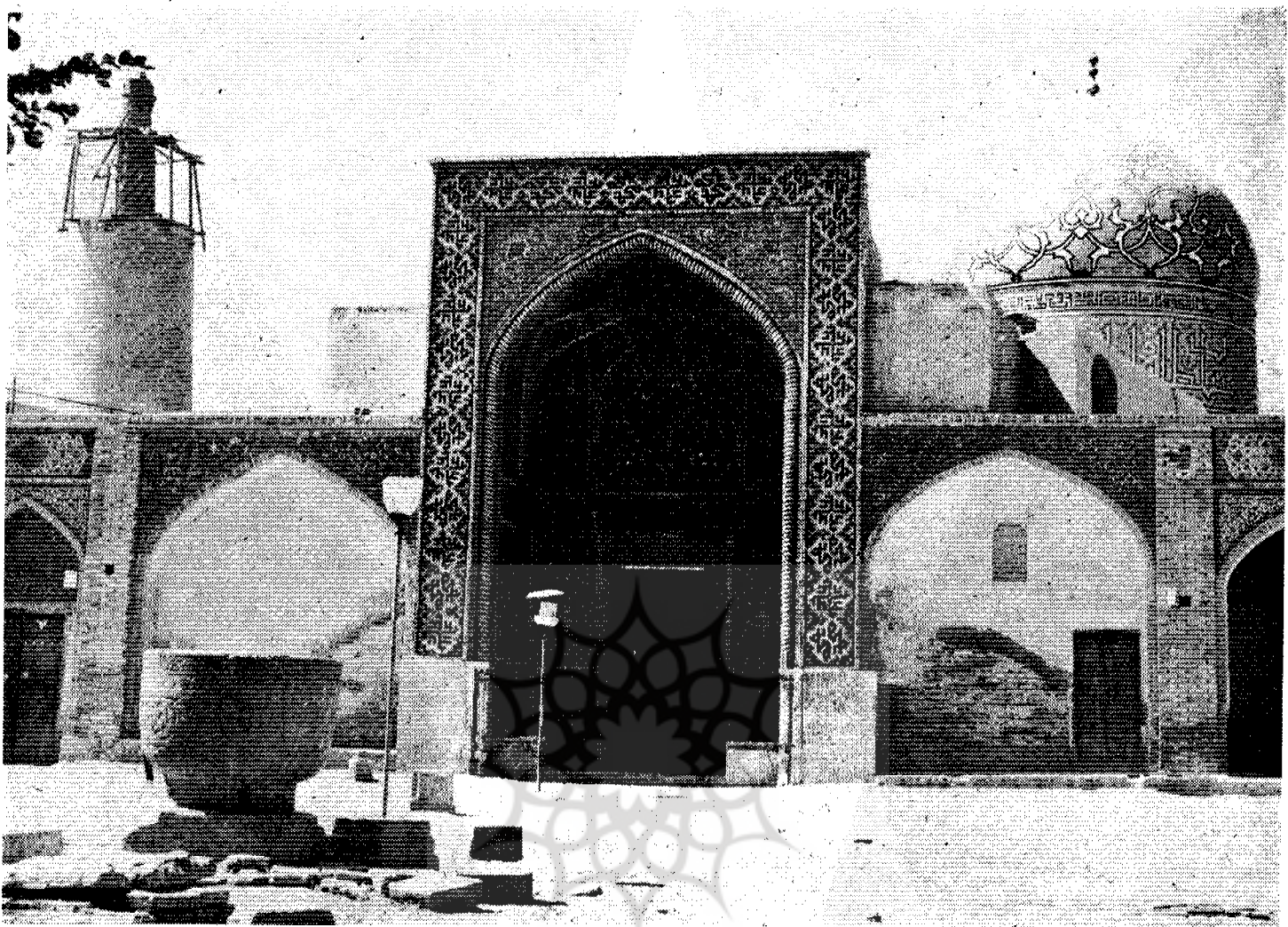
تعمیر بنای امامزاده جعفر: استاد معارفی در مصاحبه خود درباره تعمیرات این بنا چنین گفته است : دور تا دور تا ارتفاع دو متری آجرهای پایه های بقعه از بین رفته بود از اینرو نخست نسبت به پی بندی بنا اقدام گردید. سپس کار تعمیر پوشش بنا انجام گرفت. کتیبه بقعه، قطار روی کتیبه و کاشیکاریهای بقعه بشدت لطمه دیده بود. از اینرو نخست کتیبه را بجز تاریخ آن پیاده ساختیم و با محکم ساختن زیر آن بر جای خود نصب کردیم. بعد نوبت به قطارها رسید که تمامی مرمت و قسمتهای فروریخته به سبک اصلی ساخته شد.

روی سطح سرتیزه گنبد حدود یک متر مربع با کاشیهای فیروزه ای خشتی فرش شده بود، تمامی برداشته شد و با طرح «سه بندی» که در حال حاضر روی گنبد دیده میشود به سبک کارهای زمان بنای اثر سطح آن تعمیر و تزیین گردید. سرانجام کار فرش حیاط و دیگر تعمیرات جزئی انجام گرفت.

۶ - جلد دوم - جزوه اول آثار ایران - ترجمه سید محمد تقی مصطفوی - تهران ۱۳۱۸، صفحه ۳۰ - ۳۱.

نمایی از برج هشت ضلعی امامزاده جعفر ازآثار قرن هشتم هجری

امامزاده اسماعیل - تصویری از سردر ، قسمتی از صحن و گنبد

امامزاده اسماعیل

بنای امامزاده اسماعیل در شرق خیابان هاتف قرار دارد. این بنا که به دوران صفویه مربوط میشود در کنار آثار بسیار قدیمی تری ساخته شده که دست کم با توجه به قسمتی از باقیمانده یک منار به دوران سلجوقی مربوط میشود. در این محل گذشته از باقیمانده مناره یک مسجد و مرقد شعیا پیغمبر بنی اسرائیل قرار دارد.

مرمت امامزاده اسماعیل : شادروان معمار معارفی درباره مرمت این اثر چنین گفته است :

تخت به امر پی بندی امامزاده اقدام گردید و سپس به مرمت کاشی های گنبد پرداخته شد. بجای کاشیهای از بین رفته کاشی های تازه با طرح اصلی ساخته و نصب شد.

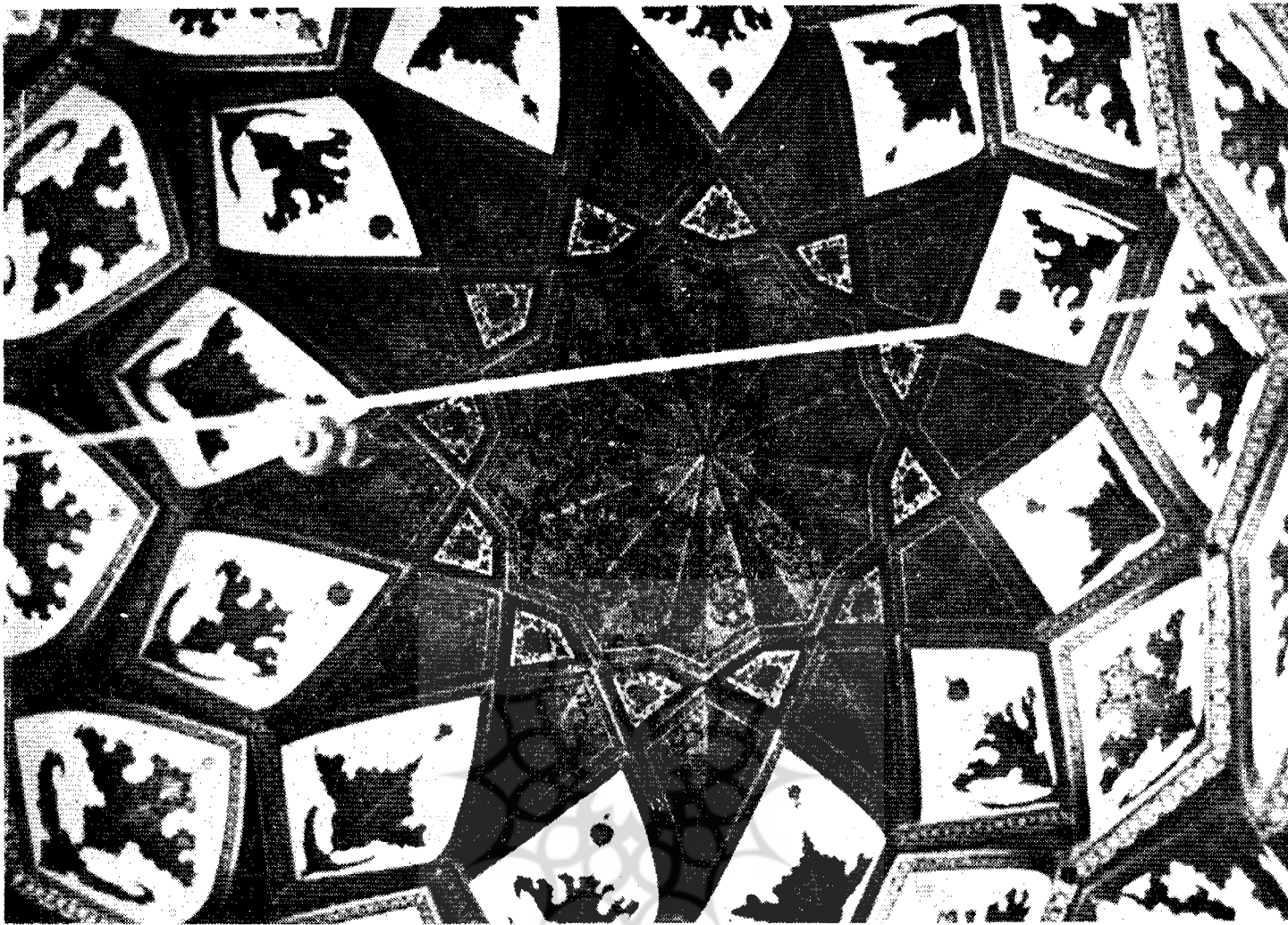
- چهارطاقی فراز مرقد شعیا پیغمبر که در پشت گنبد قرار داشت از نو برپا گردید.

- در دیوارهای مسجد پشت بقعه تعمیرات لازم انجام و طاق ایوانهای مقابل غرفه ها پوشیده شد و پوشش با مرمت گردید. طاقهای دالان پشت نیز تمامی تعمیر گردید.

- جرزهای دو جانب سردر ورودی هر دو پی بندی گشت. سپس قطار آن بوضع اصلی ساخته و کاشی های افتاده نصب گردید.

- نسبت به پی بندی منار دوره سلجوقی اقدام گردید. برای این کار منار روی چوب شد و زیر پی ها خالی و دوباره چیده شد.

مجاری آبهایی که از زیر چهارسوق به زیر بنای امامزاده جریان داشت (در غرب امامزاده اسماعیل یکی از жалبتین

امامزاده اسماعیل - تزئینات زیرسقف

ژوئیه شگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

از جمله نکات جالب مربوط باین بنا آنکه کتیبه محراب آن بخط خوشنویس معروف علی رضا عباسی است. همچنین در یکی از حجره های کوچک فرعی این مسجد مقبره میرعماد خطاط معروف دیگر عهد صفویه قرار دارد.

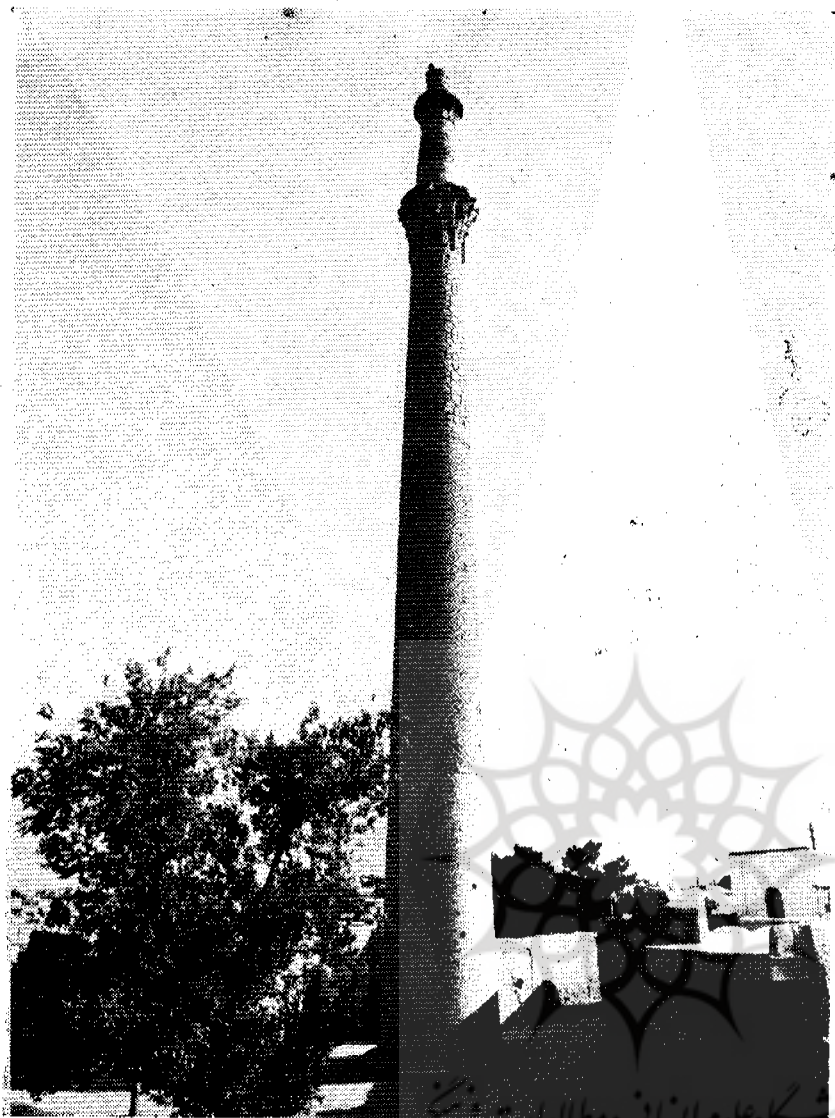
چهارسوق های اصفهان با گنبد آجری قرار دارد) تغییر داده شد تا موجبات ویرانی بنا از بین برود. سپس پی های چهارسوق که بر اثر رطوبت وضع نامطلوبی پیدا کرده بود روچوب شده دوباره ساخته شدند. همچنین ترکهای سقف چهارسوق نیز مرمت گردید.

مرمت های انجام شده در مسجد مقصودبیک :

نخست پی بندی دیوارهای طرف کوچه که خراب شده بود انجام گرفت. سپس نمای طرف کوچه، کتیبه و پشت بغل ها تعمیر گردید. از آنجا که بنای مسجد نزدیک چاه حاج میرزا قرار دارد، طاقهای قسمت جنوبی و غربی لطمه دیده بود که دوباره زده شد و کاشیکاریهای معرق سردر و قطار بندی آن تعمیر گردید.

مسجد مقصودبیک

مسجد مقصودبیک از آثار دوران صفویه بهمت مقصودبیک ناظر و پیشکار شاه عباس بزرگ در کوچه تکیه ظلمات مشعب از گوشه شمال شرقی میدان شاه در سال ۱۰۱۰ هجری قمری ساخته شده است.

منار ساریان : واقع در محله جوباره از مناره‌های
معتبر عهد سلجوقی (ارتفاع ۴۴٫۲۵ متر -
پیرامون پایه ۱۴۵ متر)

نیست و سالها است که وجود دارد و در این باره چنین توضیح داد:
سالها پیش بعثت انباری که در زیر پایه منار توسط یکی
از ساکنان خانه‌های مجاور کنده شده بود پایه بنا نشست کرده
بود. از این رو با توجه به وخامت وضع منار نسبت به پر کردن
انباری مزبور و بستن زیر منار اقدام گردید. ولی با توجه
به انحرافی که در بنا مشاهده گردید در موقع پر کردن زیر بنا
تصمیم گرفتم تا پی‌بندی اساسی در تمامی این فضای خالی از نظر
استحکام و نوع مصالح یکسان صورت نپذیرد. زیرا با
بستن کامل زیر قسمت کج شده از نشست بیشتر بنا در آن قسمت
جلوگیری گردید و امکان این داده شد تا طی سالهای بعد منار
با توجه به وزنی که دارد در قسمت دیگر که زیر بندی آن با
فشرده‌گی و استحکام این قسمت نیست به تدریج نشست کند و از
میزان کجی آن کاسته شود.

مرمت منار ساریان و کج شدن منار :

زمانیکه مقاله قبلی مربوط به مسجد شاه اصفهان انتشار
یافت، جناب مهندس فروغی رئیس محترم بخش فنی سازمان
ملی حفاظت آثار باستانی ایران مطلبی را درباره اقدامات
شادروان معمار معارفی درباره یکی از بناهای مهم تاریخی
اصفهان به نگارنده یادآور شدند که بعثت اهمیت و نشان دادن
ارزش دید فنی آن استاد فقید جا دارد بآن اشاره شود.
آقای مهندس فروغی بیان داشتند که حدود یکی دو ماه
قبل از درگذشت شادروان معمار معارفی در یکی از روزنامه‌ها
راجع به کج شدن منار معروف عهد سلجوقی «ساریان» در
اصفهان مطالبی نوشته شده بود. در این باره نظر معمار معارفی
را خواستم و او گفت که موضوع کج شدن منار مربوط به حالا